

Ступар Владимир*

Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет
Светог Василија Острошког, Фоча

Обожење – циљ васпитања и образовања у Србљаку

Резиме: Обожење као реалност живота у Цркви се у опиту светотајинског јединства са Христом показује као остварена педагогија Цркве у пракси. Делатност Светог Духа у Цркви увек води ка Христу. Освећене личности у Цркви откривају тајну слободе и љубави као начина постојања. Нарочито службе *Србљака* откривају обожење као саборни догађај који се остварује у богослужењу Цркве а нарочито у Светој Литургији, показујући да је обожење коначни циљ живота и јединства са Богом.

Кључне речи: Обожење, благодат, *Србљак*, слобода, љубав, заједница, Христос, причешће, природа, образовање, васпитање, Црква.

Србљак као богослужбена књига је на првом месту књига Цркве, а то значи да се употребом *Србљака* у богослужењу Цркве остварује богочовечанска педагогија у пракси. Циљ црквене педагогије се остварује у освећењу човекове личности, што је могуће у заједници са Светом Тројицом. Богослужење Цркве представља динамизам живота и молитве, тај динамизам је плод делатности Светога Духа, који води освећењу личности и благодатном сједињењу са Христом. Ово сједињење представља основ вечног живота, односно суштину живота Цркве као благодатне заједнице. У том смислу, Александар Шмеман наглашава: „Црква се као живот и благодат остварује кроз своје богослужење. Грчка реч за богослужење – литургија – значи много више од заједничке молитве: она означава саборну радњу у којој свако узима делатног учешћа, као живи учесник а не само као ‘похађалац’. Природа ове радње истовремено је и саборна и лична. Саборна је стога што се кроз јединство и веру, сваког њеног учесника остварује и испуњава реалност Цркве, тј. присуство Христово међу верујућима у Њега. Лична је стога што се та реалност вазда односи на мене, дарује мени, за моје лично изграђивање, за моје лично узрастање у благодати. Тако сам ја у богослужењу делатни ‘изградитељ’, Цркве – што и јесте моја хришћанска дужност – али, у исто време, сам и њен ‘корисник’, јер ми се ту свеколико богатство Цркве, нуди и даје као Божански дар“ (Шмеман 1992, 105). Овај дар који се нуди у Цркви је есхатолошког карактера јер се верни у заједници святих идентификују са Христом. То је могуће захваљујући делатности Светога Духа, који чини да се будућност опитује као вечна садашњост Осмог незалазног дана. У

* vlado.stupar@gmail.com

обожењу се остварује циљ Божијег стварања човека, а предокус овог будућег обоженог стања људске природе, остварује се у Литургији Цркве.

У службама *Србљака* ова литургијска и богослужбена стварност истиче се на много места. Због тога се наглашава епиклеза Светоме Духу, који оспособљава верне да имају предокус есхатолошког Царства али и да буду саслужитељи са светима у Христу. У том смислу, непознати писац *Службе Светиої Десїоїѿа Јована Бранковића*, у осмој песми другог канона, гласа осмог, истиче есхатолошку димензију обожења која се остварује у заједници са Христом, када каже: „*Госїоде Боже мој, їрїѿадам и молим їи се, да нас осени блаїодаїї Светиої Духа ївојеї, да узїласимо їесму нову из усїѿа недосїоїѿних, да їохвалама їрославимо їразник уїодника ївоїѿа Јована и да усїоїјимо їеби, Боїу: Да їе сва їївар блаїослови на све векове. У женика Хрїсїѿа боравеїи на земљи чудеса луче исїусїїѿо їеси и различне недуїе и болесїи од їуди одїѿао їеси, из ковчеїѿа мошїїѿију ївоїѿих блаїодаїї исїѿачеш и здравље од Боїѿа свима їодаїеи, їреблажени Јоване, сїїоїѿа сви узвикуїемо: Да блаїослови сва їївар Госїодода и їреузноси на све векове. Молимо се їеби, їреблажени Јоване, їѿамо їде се насїїѿанио їеси у Хрїсїѿа Цара са свейїма веселеїи се, и нас монахе и мирїане и све саслужїїѿеље їи їомињї у весељу Госїодода ївојеїѿа, коїї їеѿамо: Да блаїослови сва їївар Госїодода и їреузноси на све векове“* (Србљак, књ. трећа, 1970, 121-123). Дакле, есхатолошка радост нове песме оних који су обожени, пева се благодаћу Светога Духа. На исти начин, то јесте Духом Светим, целокупна творевина прославља Господа јер учествује у благодатној заједници са Христом, али то је уједно и заједница светих као и верних, који са светима учествују у радости обожених. Заједница Цркве је есхатолошка заједница светотројичне љубави, због тога се истиче љубав према Христу у службама *Србљака*, као радост личносно општења са Христом, обожених личности. Тако на пример, Свети Сава у Служби своје оцу, Светом Симеону Мироточивом, у стихири гласа шестог, истиче управо ову есхатолошку димензију Цркве која се темељи на љубави према Христу, када у стихири гласа шестог, каже:

„Преподобни оче,
глас јеванђеља Господњег чувши,
богатство и славу царства ни за што држеїи
ти свима повика: „Љубите Бога
и наїи ћете благодат вечну,
надасве штуїте љубав Његову,
да када Христос дође у слави
наћете покој са свима светима.“
Зато и ми верно
на славље његово светло стецимо се,
доброг пастира светло успоїмо песамама:
Радуј се, монаха похвало и утврђење,
моли Бога за нас, Симеоне блажени,
да се сачуѿа стадо твоје неповредно“

(Србљак, књ. прва, 1970, 13).

Љубав која се у службама Србљака истиче као основ освећења, има личносни карактер и несхватљива је изван контекста заједнице светих. Поистовећење са Христом је у толикој мери изражено у заједници Тела и Крви Његове, да се освећење и обожење које светитељи примају од Христа, опитује као непрестано узрастање у љубави Христовој. Управо се љубав истиче у наведеној стихири као веза савршенства и задобијања „вечне благодати“ као и „покоја са Свима Светима“, јер љубав означава не етичку категорију већ онтолошку. Начин на који постоји Света Тројица, чини да је Бог Љубав (1Јн 4,8; 4,16). Ово истиче Јован Зизјулас, наглашавајући Божију Тројичност као основ Божијег Бића, када каже: „Ако је Бог у свом истинском Бићу Тројица, то значи да је Његово Биће конституисано у догађају заједнице и путем тог догађаја. Као што је рекао Свети Василије Велики пре отприлике шеснаест векова – Божија суштина, то јесте његово истинско Биће, постоји само у начину постојања и путем тог начина постојања, што подразумева лични однос. Заједница је крајња реалност; она гради бића у тој мери да без ње ништа не може постојати“ (Зизјулас 2003, 71). Управо у Цркви која је заједница светих са Христом, задобија се светост као благодат Светога Духа. У том смислу, подсећа на светоотачки став и искуство Цркве, протојереј Драго Сандо, када каже да: „Света евхаристија није само једна тајна, него је она литургија Цркве Христове у којој се Црква као заједница верних идентификује са Црквом као Телом Христовим, Телом евхаристијским и еклисиолошким, које је увек само једно, Тело Христа Богочовека. Црква као литургишућа заједница верних који у Духу Светоме образује Тело Христово, мистириолошки садржи у себи и пројављује свецели домострој Свете Тројице, очигледну богочовечанску Христову икономију спасења света, чињену на делу и у пракси јер је, нагласићемо и поновићемо с разлогом, Литургија највеће дело Цркве. Она је истовремено и саборна пракса Цркве, којом ми партиципирамо, тј. приопштавамо се, причешћујемо се и заједничаримо у самом телу Цркве и пуноће Богочовека Христа“ (Сандо 2009, 20).

Обожење које се задобија у Цркви је личносног карактера. Пошто је љубав мера обожења, а она по речима апостола Павла никада не престаје (1Кор 13,8), то значи да обожење није статично већ динамично. Љубав као начин постојања Свете Тројице, идентична је са љубављу која се дарује у Цркви удовима Тела Христовог, то јесте, светима. Пуноћу љубави коју пројављују светитељи у заједници Цркве истиче Свети Јован Шангајски, који је био живи пример љубави према ближњима, на следећи начин: „Светост није просто праведност ради које праведници бивају удостојени да се наслађују блаженством у Царству Божијем, већ је то таква висина праведности када се људи до те мере благодаћу Божијом испуне да се она од њих излива и на оне што са њима опште. Велико је блаженство њихово, које потиче од гледања славе Божије лицем у лице. Пошто су преизобилно испуњени и љубављу према људима, која исходи од љубави према Богу, они су осетљиви на невоље људске и на прозбе њихове, те се показују као заступници и представтељи њихови пред Богом“ (Свети Јован Шангајски 2004, 306). Делатност и заступништво светих Црква је увек посматрала у контексту евхаристијског зајед-

ничарења у Христу, дејством Светог Духа. Ово евхаристијско искуство заједничарења верних у Христу кроз причешће Тела и Крви Христове, истиче Владика Максим када каже: „Евхаристијско искуство Васкрслог Христа јесте критеријум истине. Управо је евхаристија онај моменат када је Црква света *par excellence*, а њени чланови такође свети (αγιοι) примајући од ње дароване дарове, светиње αγια. Освећење које Христос постиже (‘ја освећујем себе да и они буду посвећени истином’) није ништа друго до поистовећење Њега као Главе са властитим Телом, које се управо збива у евхаристијском приношењу његове заједнице његовоме Оцу“ (Васиљевић 2010, 31). У службама Србљака обожење се и светост светих као и духовни живот остварује у литургијском и богослужбеном опиту. Тако Свети Сава у Служби своје оцу, Светом Симеону Мироточивом, у трећој песми канона гласа осмог, истиче следеће:

„Цркве божије делатељ јавио си се у Христу
и у Свету Гору уселио си се,
Оче преподобни,
зато просијав добродетељи блистањем
светога гледаш, богоносни Симеоне.
Сав заволевши духовни живот,
ван света и плоти био си, богоношче,
и зато си примио премудрости славу
и вечну, оче, заједницу.
Тело твоје преподобни у болестима
добродетељи зрео процвета клас,
од кога се напајају љубављу божанствена ти чада
што божанствени ти спомен творе“ (Србљак, књ. прва, 1970, 15).

Дакле, делатност светих је увек у Христу, јер се Црква кроз њено богослужење поистовећује са Христом. „Вечна заједница“, твори и дарује светитељу идентитет. Ван заједнице светих, то јесте, изван Цркве освећење и обожење би било неоствариво као индивидуално достигнуће. У том контексту, Јован Зизјулас истиче човекову личност која је конституисана заједницом, то јесте, да човек себе остварује као икону у контексту заједнице, када каже: „Човека пре свега треба схватити као личност, то јест идентитет конституисан заједницом, а не као индивидуу схватљиву у самој себи или као део колективистичког тоталитета. Та релациона и заједничарска димензија чини човека иконом Божијом, а не његове умне или етичке одлике, то јесте оно што се обично назива личношћу. На црквеном нивоу то има кључну важност у времену у којем су људи све више у потрази за заједницом што су је урбана и технолошка цивилизација, изгледа, уништиле. Црква може одржавати Божије постојање само ако је заиста заједница у сваком погледу: у службама и структури, проповеди и богословљу“ (Зизјулас 2003, 71). Црква је заједнице пре свега у светотајинском животу Тела и Крви Христове. Свети Кирило Јерусалимски у мистагошким поукама новокр-

штенима наглашава управо светотајински реализам заједнице, која се остварује у Цркви кроз Свето причешће, када каже: „Под изгледом хлеба даје ти се тело, а под изгледом вина даје ти се крв да би ти, сјединивши се са телом и крвљу његовом, постао њему сутелесан и сукрван! На тај начин постајемо и христоносци, јер тело и крв његова струје нашим венама. Тако, по речима блаженог Петра, постајемо причасници божанске природе (II Петр. 1,4)“ (Свети Кирило Јерусалимски 2001, 278). Обожење и светост као последица обожења видљива је и опитна увек у оквиру заједнице, то јесте Цркве. У *Србљаку* кроз службе светима, увек се наглашава ова димензија која је видљива у прослављању Христа који прославља своје свете. Тако на пример, непознати писац заједничке *Службе свейим десјојима Бранковићима*, у икосу канона наглашава, кроз похвалу светима, христолошку, односно црквену димензију прослављања Христа у светиљима, на следећи начин:

„Шта и какве речи на похвалу да принесем вама Свети?

Ништа друго но што се види:

Има вас земља Сирмија и богосабрана паства ваша
посред себе по смрти као живе,

дар многоцени и богатство неисказано

а света митрополија што сте је ви саздали

светлолучним блистањем вашим краси се,

а верна чеда ваша, Духом Светим сабрана, радујемо се,

јер даде нам Бог чуваре и бранитеље

и крепке заступнике живота нашег,

и зато у дан молитве

похвалне песме приносимо вам,

о, свељубљени оци наши премилостиви,

овим малим похвалама украшавам

и поштујем вас, овако говорећи:

Радујте се, лозо света из корена доброг израсла,

радујте се, отаца отаца благочестивих изникнуће,

радујте се, матере побожне часни мезимци,

радуј се, Максиме свештени, светитеља велика радости,

радуј се, Стефане, царева православних венче многосветли,

радуј се, Анђелино преподобна,

спасоносног пута искатељима и многотрудног пресветла похвало,

радуј се, Јоване, војина православних у боју крепки и брзи помоћниче

и својим људима топли заступниче,

радујте се, светих славо и весеље наше,

јер невидљиво Христове људе свагда посећујете

и своју обитељ милостиво чувате,

радујте се јер брза исцелења свима

што с вером прилазе гробници моштију ваших дајете,

радујте се, стубови пресветли
што знамењима и чудесима васељену просветљавате,
радујте се, гледатељи светлости пресветле,
радујте се, многокрасне саднице засађене у рајском насељу,
радујте се, јер с анђелима свагда ликујете,
радујте се, брзи нам помоћници и топли заступници,
радујте се, нелажна похвало наша и од свих часнија,
радујте се, деспоти Богом прослављени,
непрестано молит се за све нас да прославимо Христа
који прослави вас, свете своје“ (Србљак књ. трећа, 1970, 169-171).

Овај део Службе, који смо горе навели, осликава реалност Царства небеског, односно искуства живота у заједници са Христом. Похвала светитељима којом почиње овај икос, наставља се истицањем чињенице да су светитељи живи у Христу и да Црква која је окупљена благодаћу Светога Духа, радује се могућности да се оствари молитвено заједничарење са светитељима. То заједничарење бива како молитвом тако и вером која је делатна управо као израз заједничарења свих како светитеља тако и верних са Светом Тројицом. На тај начин светитељи заступају молиоце пред Христом који прославља оне који Њега прослављају у Цркви, то јесте, у Телу Његовом. У том смислу Христо Јанарас истиче благодатно дејство које Црква пројављује, када каже: „Црква је нова природа – а природа постоји и пројављује се само као начин постојања. Начин постојања Цркве јесте живот као заједница, а не живот као индивидуално преживљавање. Кроз полазни и велики благодатни дар крштења, човек ступа у стварност црквене заједнице. Учествоје у дисању Тела, односно у молитви цркве; усаглашава се са молитвом светитеља, моли се њиховим молитвама. Бори се да, уз помоћ канона и правила светитељских подвига, потисне побуну своје грешне природе; временски и начински се усаглашава са целином црквеног тела. Храни се из Чаше црквене заједнице, и то храном мученика и исповедника, храном која представља дар Тела и Крви Христове – Хлебом и Вином, који обједињују земљу и небо. Све је ово стварност црквене заједнице, односно делатно прихватање смрти и Васкрсења Христовог, где човек ступа кроз крштење, кроз трикратно погружавање у благодат тројичног живота. ‘Стварност’ овде не значи објективизацију живота у коначним и неизмењивим облицима животног искуства и владања већ могућност живота, динамички садржај читаве неодредиве скале животног богатства које је сачувано истинским еросним самопревазилажењем и личносном заједницом“ (Јанарас 2004, 32-33).

Мера која се остварује на путу освећења односно обожења је безмерна или боље речено, Христос је безмерна мера обожења. То значи, да се сви чланови Тела Христовог, који остварују личносно заједничарење са Богом у Христу и једни са другима, односно са свима светима, обожују у мери у којој љубе Христа. Ова љубав која карактерише и даје печат Цркви, увек је личносна и остварује се као делатна у односу на друге, то јесте на заједницу. У том смислу је и заповест

о љубави и њено испуњење могуће у контексту Црквеног опита и заједничарења у светотајинском животу Цркве. Љубав је делатна кроз светотајински и подвижнички начин превазилажења створене природе, то јесте различити степени обожења се манифестују као узрастање у љубави према Христу. Дакле, без обзира на којем се степену обожења личност налази, она се у Цркви увек посматра у есхатолошком контексту будућег стања славе усиновљеног „бога по благодати“. У том смислу, Никос Мацукас посматра личност, која се васпитава у Цркви и образује на различитим степенима савршенства у историјском ходу Цркве ка есхатону, када каже: „Сабрање Цркве, дакле, у коме се остварује њено видљиво, конкретно и динамичко устројство, на нераскидив и органски начин премошћује симболичку и формалну димензију помоћу архетипских тајни божанског живота. И само читање јеванђелских текстова на богослужењу, начелно посматрано, јесте символ ‘свршетка века’, а засебно посматрано, открива остварење врлина помоћу моралне философије, односно представља ‘сабирање и усмеравање многих и различитих логоса’ ка самоме Логосу, кроз созерцање природе, које приготовљује пут за богословску мистагогију. Ни овде се ни на који начин не могу раздвојити символ и божански живот, који је у стадијуму процвата и савршенства. Било да се човек налази у границама символа, било да се подвизава у созерцању и у богословском тајноводству (тј. мистагогији) ка узвишенијем, он се налази у срцу тајне која се увек пројављује, у нераскидивој синтези и хармонији, односно у јединству чулне и умствене димензије. Тако се може разумети зашто пракса јесте делатна теорија, а теорија јесте пракса мистагошки вођена до тајне“ (Мацукас 2007, 263-264). Теорија и пракса у искуству Цркве нису последица појединачних напора и подвига ка очишћењу, освећењу и обожењу, већ представљају дар Светога Духа. Црква као Тело Христово бива увек конституисана делатношћу и благодаћу Светога Духа, тако да просвећење и освећење имају увек еклисијалну димензију. Лични напор члана заједнице светих није примаран, већ је последица жеље подвижника да превазиђе природан начин постојања, кроз преображај у Цркви. Тако на пример, непознати писац *Службе светом Стефану Бранковићу*, у стихири гласа шестог истиче еклисијални односно црквени карактер подвига који се поистовећује са праксом, и обожења које се поистовећује са теоријом, када каже:

„Озго сазивани
и благодаћу Светога Духа сакупљани
на прослављање Божијих угодника,
које усхвалити како би требало
и достојно није могућно
набројати добродетељи њихове,
јер их у небеским ризницама изнад видљивог
хвали неоскудни Дародавац Бог наш,
којега моли, Стефане,
да помилује душе наше“ (Србљак, књ. друга, 1970, 425-427).

Гледање онога што је у „небеским ризницама изнад видљивог“, представља теорију која се постиже и достиже праксом Цркве, јер позив „озго“, као и „благодатну Светога Духа сакупљани“ указује на Цркву која се конституише делатношћу Светога Духа. То значи да је обожење оствариво у заједници Тела и Крви Христове, као и да је прослављање оних који су се обожили, то јесте светих, прославља Бог заједно са верујућим у богослужењу Цркве. Дакле, догађај заједништва и личносног општења који се остварује у богослужбеном и литургијском искуству Цркве јесте савршена пракса која се потврђује теоријом. Међутим, нису сви чланови заједнице светих у истом степену савршенства, тако да једни сагледавају нестворену божанску светлост, док други виде само оно што је чулима доступно, али се вером усавршавају како би се удостојили гледања лицем ка лицу. Због тога Никос Мацукас, истиче иконичност искуства светости и усавршавања чланова Цркве, који имају суштински однос са садржајем божанског живота, када каже: „Зато свештеничко тајноводство, које се савршава на земљи, у границама Цркве Христове која војује у историји, јесте подражавање небеске јерархије, али са основном разликом што то подражавање – као символ, образац и икона – није нека спољашња енергија лишена суштинског односа са садржајем божанског живота. Због тога, они који се на путањи усавршавања још увек налазе на првим степеницама, виде само видљиве симболе, односно свештено савршавање Тајни, без динамичког узлета ка архетипским тајнама небеске јерархије. Па ипак, у самој Цркви, они у реалном смислу јесу удови њенога тела“ (Мацукас 2007, 264). Дакле, благодатна заједница и личносно општење у Цркви, једни остварују гледањем Лица Божијег а други подвигом вере али и за једне и за друге, то јесте, за оне који су савршени, као и за оне који су на путу савршенства, од суштинске важности је то да сви заједно припадају Цркви. Овакво искуство нам сведочи да обожење у Цркви није нужан процес већ да се остварује као израз слободе и љубави као онтолошких категорија без којих је заједница незамислива. Ова чињеница благодатног јединства Цркве у којој се сви обожују је истакнута на много места у службама *Србљака*. Тако се на пример, у *Служби њрејодобној мајери Анјелини десјојици*, истиче ова димензија јединства и молитвеног општења са светитељком, када непознати писац у стихири првог гласа, каже:

„Данас анђела зборови на небесима
и скупови људи на земљи
о спомену твоме, мати, светло светкују,
анђели имајући те саликовницу
а ми ка Богу посредницу молитвену,
зато не престај молити се
за оне што светој гробници твојој
прилазе с вером несумњивом“ (Србљак књ. трећа, 1970, 45-47).

Можемо слободно закључити да се обожење као циљ образовања и васпитања које се остварује у Цркви постиже у заједници са Светом Тројицом кроз личносно

општење које подразумева светотајински живот. Обожење се остварује као сусрет и општење у благодатном јединству Цркве, где се у евхаристијском опиту једења и пијења Светих Дарова, Тела и Крви Христове, човек пресаздава у Новог Адама. Обожење је дакле нови начин постојања наше природе. У том смислу Христо Јанарас, види Свето причешће као претпоставку живота у заједници и претпоставку новог начина постојања када каже: „Претпоставка индивидуалног живота – узимање хране, непосредно примање света – унутар Цркве се, од покушаја преживљавања, које дели људе, претвара у чињеницу заједнице која их обједињује и спаја. Примамо свет – у виду Хлеба и Вина – као отеловљеног Логоса Божијег; прихватамо живот, живот овога света ‘у телу’, не као аутономизовано индивидуално преживљавање него као Тајну јединства плоти и Божанства. Заједничаримо у Телу и Крви Христовој, односно наша индивидуална плот се храни Телом заједнице, божанске заједнице, квасцем живота који се налази насупрот нашем паду, а то је живот Свете Тројице, истински живот и обиље живота“ (Јанарас 2004, 34). Пуноћа живота Свете Тројице је пројављена у животима светих који су прожети покајањем које је уједно и пут ка обожењу, односно као једна од главних претпоставки ка обожењу. Због тога је покајање као предуслов истинског живота у заједници са Богом посебно истакнуто и наглашено у службама *Србљака*. Покајањем је прожета и наквашена свака служба светих како појединачна тако и све заједно, јер благодарност, односно, литургијски етос у животима светих извире из покајања и води ка покајању. Обожење као коначни плод благодатног општења са Светом Тројицом се на видљив начин у Цркви пројављује као савршена љубав према Богу и савршена љубав према ближњима која је прожета смирењем као и спремношћу на ревносно служење и даривање себе за вечно добро наших ближњих. Заједничарење са Христом, Богородицом, и свима светима оплемењује и освећује наше животе и преображава наш живот у рајско стање синова и кћери Божијих који овде и сада живећи на богодоличан начин, откривају остварену педагошку праксу Цркве као испуњење живота у Христу.

Библиографија

Извори

- Србљак књ. њрва*. (1970). Београд: Српска књижевна задруга.
Србљак, књ. друја. (1970). Београд: Српска књижевна задруга.
Србљак, књ. шрећа. (1970). Београд: Српска књижевна задруга.

Литература

- Васиљевић, М. (2010). *Свешћосћ: божанска и људска*. Београд: Православни богословски факултет.
 Зизјулас, Ј. (2003). *Православље*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.

Јанарас, Х. (2004). *Исти́на и јединство Цркве*. Нови Сад: Беседа.

Свети Кирило Јерусалимски (2001). *Поуке о́ласи́тељне и та́јноводс́твене*. Београд-Ваљево-Србиње: Универзитетски образовани православни богослови, Хиландарски фонд, Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“.

Мацукас, Н. (2007). *Свети́, човек, заједница, њо свети́ома Максиму Исјоведнику*. Нови Сад: Беседа.

Сандо, Д. (2009). *Бо́гослужење као основа образовања и васпи́тања у Цркви*. Београд: Глобосино.

Свети Јован Шангајски (2004). *Жи́ттије, чуда, беседе и њоуке*. Београд: Образ светачки.

Шмеман, А. (1992). *Литургија и животи́*. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска и Скендеријска.

Deification – the Goal of Education in Srbljak

Summary: The deification, as a reality of ecclesial life, becomes the realized pedagogy of the Church in the experience of sacramental unity with Christ. The activity of the Holy Spirit in the Church always leads toward Christ. Thus, the sanctified persons in Church discover the secret of freedom as a communal event in church worship, and especially in Holy Liturgy, showing us that the deification is final goal of both our life and our union with God.

Key words: Deification, grace, Srbljak, freedom, love, community, Christ, communion, nature, education, Church.